

B E S C H R Y V I N G
D E S
K E I Z E R R Y K S
V A N
T A I S I N G
O F
S I N A ,

Vertoont in de

Benaming, Grens-palen, Steden, Stroomen,
Bergen, Gewassen, Dieren, Gods-dienst, Tale,
Letteren, &c.

Verciert met verscheide Koopere Plaeten.

Beschreven

Door D^r. O. D A P P E R.

A M S T E R D A M,

By JACOB VAN MEURS, op de Keisers-gracht, in de Stadt Meurs.

Anno 1670.

zweet eenigzins uit, en zet te gelijk het water overvloedelijk af.

Wijders, niet alleenlijk gebruiken de Sinesen dezen drank; maer ook d' Indianen, Tartars, die van *Tibet*, *Mogor* en schier al de volken aen den oever der Indische zee. Ja is de zelve sedert eenige jaren herwaerd ook hier te lande in gebruik geraekt: en word schier op een zelve wijze bereid, gelijk by de Sinesen; te weten, de meesten doen de *The*-bladen met water een weinig over 't vuur koken: andere doen de zelve in ziedend water, van 't vuur afgezet, maer word, na het insmijten der bladen, een weinigh weer aen het vuur gezet. Wanneer men het kooksel of afsiedsel drinken wil, word daer by, tot tempering der onsmakelijk en bitterheid, een weinigh kandy-zuiker gedaen. Wel is waer men hier te lande zulke grote krachten in de *The* niet bevind; als de Sinesen in *Sina*; maer zulx komt veel meer by de wijze van toe te maken en te gebruiken: by de gesteltenis onzer lichamen en andere beletselen toe, als by het kruit zelf. Ten andere houden de Sinesen daer by een zoberer leef-maet.

Men twijfelt of dit gewas en des zelfs gebruik lang en van overouds by de Sinesen bekent geweest is. Zo *Trigaut* getuigt, kan desselvs gebruik by hen niet zeer oud zijn; gemerkt in

d'aeloude Sineesche boeken geen character of schrijf-beelt (zoodanig al de letteren der Sinesen zijn) gevonden word, om het te bedieden of uit te beelden.

Andere willen dat wel deze heester of dit kruit sedert veel eeuwen herwaert in 't wilt, en zonder aenqueking gegroeit heeft; maer desselvs aenquekingh, uitstekende krachten, wijze van daer uit een drank te maken, zoo heel lang onder de Sinesen niet bekent geweest zijn.

Heden groeit dees heester niet in 't wilt; maer word met zonderlinge zorge gepoot, te weten, ten platten lande, op heuveltjes, ontrent drie voet van *malkandre*.

De *The* groeit nergens dan in *Sina*, *Siam*, *Japan*, en *Tunking*; maer op geen plaets van geheel *Sina* weelderiger en in grooter overvloed, dan in de derdiende landstreke *Chicheufu* des Landschaps van *Nanking*.

In de zevende Landstreke *Juenkiangfu* des Landschaps van *Junnan*: en in de derde Landstreke *Kingyven*, des Landschaps van *Quangli* groeit zekere vrucht *Areka*, anders *Fausel* geheeten, die d'inwoonders, gelijk meest al d'Indianen met de bladen van *Betel* knauwen, welk het speeksel roodt verft. Zy wordt in de Land-tale *Makinnang* genaemt.

Dieren.

Gelijk het gewest van *Sina* met veelerlei gewassen van boomen, heesters en kruiden; zoo is het ook gezeigent met menigerlei viervoetigh gedierte, vogelen, visschen, slypende of kruipende en ongedierten.

Door geheel *Sina*, voornamelijk in het Landschap van *Quantung*, vintmen Hertten, Hazen, Keen, en diergelijk wild. Onder het reizen worden op de wegen bywijle heele troepen gezien.

Een groote meenigte van *Ree* is in het Landschap van *Huquang*.

Door geheel *Sina* vintmen veel zulke Schapen, als in *Persie* en *Tarta-*

rije; te weten, met lange en dikke steerten, die haer naslepen, bywijle tot de zwaerte van veertig pond, en ongemeen zoet van vleesch zijn.

Ontrent de tiende krijgs-stadt *Tieki* Koe-beesten. des Landschaps van *Suchuen*, en in de landstreke *Jungningfu* des Landschaps van *Junnan*, vallen treffelijke koe-beesten, met zeer lange, dikke en krulthairde steerten, die de Sineesche krijgs-knechten, in plaets van pluimen, op 't hoofd aen de storm-hoeden en aen de vendels steken. Van het hair worden tapeetseryen en klederen gemaakt, zeer treffelijk tegen de regen. Veel zulke koeien heestmen in het Koningrijk van *Tibet*.

Steen Nieu-
hoang.

In de landstrecke *Cingcheufu* en *Tengcheufu*, des Landschaps van *Xantung*, word in de mage der koeien zeker steen gevonden, *Nienhoang* geheten, dat's *geelte der koeien*, om zijn geelheid van kleure: want *Nieu* is een koci, en *hoang* geel gezcit. Deeze steen is van verscheide grote, zomtijts als een ganse cy: zoo vast niet als *Bezoar* steen, en derhalve veel lichter; hoewel by de Sineefche Artzen hoger geacht, als de *Bezoar* steen. Uitterlijk aen te zien, schijnt hy uit witachtigh geel en droogh krijt te bestaen. Hy is, zoo de Sinesen willen, kout van temper, maer drooght de zinkingen des hoofts zonderling op. Desselvs poeder, volgens de Sinesen, stilt aenstonts het kokend en ziedend water, zoo daer in gesmeten word. Een weinig kout water op den zelven geleid, geeft hy eenen damp uit, en het water trekt gezwind in den steen.

Volgens *Martijn* word dees steen by *Bellonius* de *Gal* steen genoemd, dien de Arabieren, zoo *Bellonius* wil, *Haraczi* noemen.

Vlugge koe.

In de landstrecke *Luicheufu* des Landschaps van *Quantung* is een dier, de vlugge koe by de Sinesen geheten, om zijne vlugheid in 't lopen, wijl het gezcid word eenen wegh van drie honderd stadien op eenen dag te kunnen afleggen. Het is op den kruin met een langwerpig ronde hoorn gewapent.

Zout-koe.

In de landstrecke *Cincheufu* des Landschaps van *Quangsi*, is een hoornbeest, een koe niet ongelijk, met hoornen, die in witheid het elpen-been zelf overtreffen. Wonder geneight is dit dier tot zout: waerom de jagers het zelve zakken met zout voorzetten, daer het zoo gretig na is, dat het zich zelf gelijk vergeet, en liever laet vast binden, dan op te houden van lekken aen de zout-zakken: en aldus word het gevangen en gedoot.

Witte katten.

In het Landschap van *Peking* zijn katten met spierwit lang hair en neerhangende ooren: zy worden by grote *Juffers* tot vermaek gehouden; maer willen niet muizen, misfchien door het al te lekker opvoeden. Men heeft 'er evenwel andere zeer goede

muiskatten; doch worden deze zoo lekker niet opgevoet.

Onder andere is 'er een dier *Xumxu* ^{Muis-dier} geheten, geel en by wijle zwart van verruwe, met zeer blinkend hair, en zeer schoon van opzicht, welk zeer treffelijk muist. Het hout in 't wilt; maer de Sinesen maken het tam, en hangen het, tot cieraet, zilver om den hals. Het kost zeven of negen scuden. ^{Doym.}

In het Landschap van *Peking*, ontrent de krijgs-stadt *Siven*, vallen vry grote muisen, met gele vellen, die by de Sinesen zeer begeert zijn.

In het Landschap van *Xantung* zijn ^{Wolven.} *Wolven*, die de menschen en veldvruchten aentasten: in het Landschap van *Xensu* veel ^{Beren.} *Beren*, der welker voorste voeten by de Sinesen in grote waerde zijn, en voor een lekker-nye gehouden worden.

In de berg-rijke landstrecke *Linyao-fu* des Landschaps van *Xensu*, houden wilde ossen: ook dieren, even als tygers, of parder dieren, of luiperts, volgens *Martijn Pau*, volgens *Michaël Boim*, *Hiven Pao* genoemd. De vellen worden by de Sinesen tot klode- ren gebruikt.

In het Landschap van *Suchuen*; desgelijx in de vijfde landstrecke *Chucheufu* des landschaps van *Quangsi*, hout zeker dier, *Rhinoster* in 't gricks geheten, dat's neus-hoorn, om zekeren hoorn, die hy op den snuit of neus heeft.

Aen verscheide oorden in *Sina* heeftmen *Olifanten*; doch die meest alle uit het Landschap van *Junnan* en *Quangsi* derwaerts gebracht worden. d'Inwoonders rijden daer op, en trekken daer mée ten strijdt.

Door het gansch Landschap van *Chekiang* houden *Tigers*; maer op den bergh *Kutien*, ontrent de stad *Kailo*, *Tigers*, die de menschen geen quaet doen; daer nochtans, die in de ge- buur-gewesten vallen, zeer wilt en wreet van aert zijn: maer de wilde gebraght op dezen bergh, worden zoo tam, dat zy niemant geheel en al leet noch schade doen. Desgelijx zijner op den bergh *Xepao* in de land- streke *Gucheufu* des Landschaps van *Quangsi*.

Men

Men heeft ook zeer wrede Tigers en Luiperts op den bergh *Nalo*, in de landstrecke *Chinyvensu* des Landschaps van *Junnan*.

In de zevende landstrecke *Nanningfu* des Landschaps van *Quangsi* heetmen zeer grote yzere varkens, met pennen van anderhalve voet lang, die zy met zonderlinge beweging des lijfs, op eenen iegelijk weten uit te werpen, niet zonder quetsing van den getroffen.

Nergens in geheel *Sina* vallen zoo brave en veel peerden, als in het Landschap van *Junnan*, inzonderheid in de landstrecke *Junnanfu*, en om en by de krijgs-vesting *Mopang*: desgelijk in het Landschap van *Suchuen*, ontrent de krijgs-stadt *Po*.

Op den bergh *Holan*, in het Landschap van *Xenfi*, by de krijgs-stadt *Ninghia*, houden veel wilde peerden.

De Sineefche peerden zijn doorgaends niet hoog van lijf; maer wel in 't vleesch; breed van billen, en zeer sterk en arbeidzaam. Zy laten haer met een water-toom gemakkelijk bestieren, en doen, zonder geflagen te worden, alles zeer wel.

In de landstrecke *Cungkingfu* des Landschaps van *Suchuen* houden op den bergh *Tayang* Bavianen, die in groote en gestalte zeer na met den mensch over een komen. Boven mate zijn deze dieren op het vrouvolk verslingert, ja schaken by wijle het zelve op den wegh, om daer meehun geilheid te koelen.

In het Landschap van *Fokien*, by de derde kleine Stadt, hout op den berg *Puon*, zoo de Sinesen zelfs schryven, een hairig dier, den mensch zeer gelijk. Diergelijk dier, *Fese* by de Sinesen genoemd, word ook in het Koninkrijk van *Gannan* gevonden.

Moskes of Moskeljaet valt in het Landschap van *Xanfi*, ontrent de Stadt *Leao*, in dat van *Xenfi*, inzonderheid in de derde landstrecke *Hanchungfu*: in het Landschap van *Suchuen*, in de tweede landstrecke *Paoningfu*, en ontrent de Stadt *Kiating*, by de zelve krijgsstadt *Tiencivun*: op verscheide plaetsen in het Landschap van *Junnan*, en op meer andere plaetsen, naer

't Weste. De Moskes of Moskeljaet is zeker gezwel of verheffel aen den navel van zeker viervoetig dier, welk *Xe* in 't Sineefch geheten word; gelijk de Moskes *Xehiang*, dat 's reuk of welriekendheid des diers *Xe*: want *hiang* betekent reuk of welriekendheid: of volgens Michaël Boym en Filips Marinus, in zijn Historie des Koninkrijks van *Tunking*, is *Xehiang* eigenlijk een welriekend Hert gezeid. In 'er daet, het Moskesdier is een Hert en Tiger gelijk; of een zeer klein hertje, hoewel met een weinig zwartachtiger hair en zonder hoornen. Het gezwel voornoemt aen den navel verbeelt een kleine beurs of buil, bestaende uit een dun vliesje, en bezet met zeer fijne hairen.

Filips Marinus voornoemt beschrijft de Moskeljaet en dit dier aldus: Zy hebben (versta die van *Laos*) de natuurlijke en oprechte Moskes uit het Koninkrijk van *Gnai*. In hunner boschen hout zeker dier, welk de Sinesen *Yehiam* noemen, dat 's Moskes hert, welk zoo groot is, als een Ree of Hertje. In 'er daet, ik weet geen dier, welk groter over-een-koming daer mede heeft, uitgezeid in de kop, die een wolfskop gelijk is, en het twee zeer lange tanden heeft, gelijk van een oud wilt Zwijn.

Het is bruinder, en donkerder van verruwe, als een Hert, en zoo loom in beweging, dat de jagers slechts moeite hebben te doen, om het op te speuren: want opgespeurt, laet het zich doden, zonder zich te bewegen of verdedigen. Wijders van dit dier word de Moskes van onderscheidelijke deugt en waerdye gemaakt in dezer wijze.

Na dat het gevangen is, word hem al het bloet afgetapt, en byzonder bewaert. Onder den navel word hem een blaes afgeligt, opgevult met bloet of eenige andere welriekende vocht, die aldaer geronnen is. Daer na word het dier gevilt en op vele stukken gebouwen.

Wanneer zy daer van de beste Moskes willen maken, nemen zy de helft van dit dier, dat is, d'achterste delen, van de nieren af, die zy met een weinig bloets in een grote stene mortier stampen en stoten, en eindelijk tot een pap maken. Hier mee, hoewel eerst gedroogt, vullen ze de

Yzere Varkens.

Peerden.

Bavianen.

Dier Fe.

Moskes.

Boym.

Marijn.

de

de kleine beursen op, die zy van het zelfstevvel des diers maken.

Zoo zy slechter Moskes begeren; maer die evenwel ook zeer goet en onvervalscht is, zy stampen al de delen des diers te gelijk en zonder onderscheid, en maken die tot een pap, met een weinig van zijn bloet in de mortier, en vullen de kleine beursen, gelijk gezeid is, daer mede op.

Bevalve deze twee soorten van Moskes, heeftmen noch een andere, die ook zeer gewaerdeert word, hoewel zoo goet niet is. Deze word gemaakt van de voordeelen des diers, dat is, van al de deelen van de kop af, tot aen de nieren, die zy afzonderlijk by de rest dezes diers leggen, om daer van de gemeine Moskes te maken: zulx van dit dier niet wegh gesmeten word: maer is in al zijne deelen goet: waerom gewoonelijk gezeit word, dat

het doodt waerdiger is, dan levend. Noch word een ander slag van Moskes gemaakt, welke in grooter meenigte na Europe overgevoert wordt, dan d'oprechte. Deze word gemaakt eensdeels van de Amber, die op zekeren tijdt des jaers, onder eenige eilanden van Oost-Indiën gevischt word, en eensdeels ook van het zap, welk getrokken word uit het lichaem van een Kat, Algalia genaemt. Dit zamen-mengsel geeft zoeter en aengener reuk, dan d'Amber alleen, die zeer sterk is, en weinig aengenaem voor de neuse.

En deze laeste is de Moskes van deze gewesten, die in Europe verschenen is. Dus verre Marinus.

Wanneer dit dier (zoo de Sinesen schryven,) uit den rijke van Lu, in dat van Laos gebragt word, sterft het aenstonts, gelijk de visch uit het water.

Vogelen.

Hennen met wol.

IN het Landschap van Xensi, ontrent de krijghs-stadt Minchen, en by de zeste krijghs-stadt Tien-civen des Landschaps van Suchuen, zijn hennen met wol op 't lijf, die van schapen gelijk, in plaats van veeren: zijn klein, zeer kort van benen, hoewel stout en moedigh, en by groote Mevrouwen tot vermaak en wellust. Diergelijk slag van hennen heeftmen ook in Kamboia en Siam, doch niet met wol; maer met veren bedekt.

Kircher trekt dit in geschil, en wil veel meer dat het sijn gekrulde veren, dan wol zy: met deze woorden:

De vraag is, of deze hennen waerelijk met hairig wol, gelijk de beesten, bedekt zijn of niet: gewisselijk, na alle omstandigheden wel overwogen en tegen elkandre geleken te hebben, zeg ik, dat het geenzins wol van viervoetige dieren mag genoemt worden: maer gelijkze met zeer sijne pluimen, over het geheel lijf gekrult, bekleet worden, dat, alzo ook het slechts gekrulde wol van gekrulde pluimen schijnt te zijn, en daer voor gehouden word. En hebben (vervolgt Kircher) hierom den naem van woldragende hennen gekregen. Hier van geef ik

deze reden: het strijd zoo wel tegen de natuurlijke temper en geschapenheid der dingen, dat de vogelen met hair of wol geboren, als dat de viervoetige dieren met pluimen bedekt worden: gemerkt het een ander natuurlijk beginsel is van hair of wol in de viervoetige dieren; en een ander van pluimen in de vogelen: en het is onmogelijk, dat een en dezelve boetserende en vormeerende kracht, 't zy van hair of pluimen, in de zeer verscheidene zaden beider dezer zy. Want die acht wil geven op de regel der natuur van beide, zal bevinden, dat hier uit niet zoo zeer eer een waere en wettelijke, aen zeker geslacht eigen, als een wanschape vrucht der natuure, buiten haer oogmerk, voortgebragt word. Dus verre Kircher.

In de landtstreke Nanningfu des Landschaps van Quangsi is zeker slag van zeltzame en wonderlijke hennen, die boom-wol of lange draden uitbraken, zoodanig gemeenlijk met spinnen van boom-wol gemaakt worden. Dan slurpen en sliengeren deze wol weer in, zoo niet aenstonts op geraept word.

Een ander slag van wilde hennen, Jeki geheten, houden op de hoge ber-

Hennen Jeki.

bergen der Landfchappen van *Xenfi* en *Quangfi*. Deze zijn van ongemeene grote, wit van kop, en met velerlei slag van veren verciert: hebben een bultige ruch, desgelijx voor de borst zekere bult, waerom zy *Toki* geheten worden, dat 's *kameel-bennen*.

In d'eerste landfstreke *Chingzusu* des Landfchaps van *Suchuen* is zeker wonderlijk en beziens waardigh vogeltje, welk de Sinesen *Tungboafung* noemen, dat 's *vogel van den bloem Tung*: (*Fung* bediet *vogel*: *Hoa* bloem, en *Tung* is d'eigen naem des bloems) want het groeit uit den bloem *Tunghoa*, en leeft zoo lang, als de bloem zelf des booms duurt. Men zou het een levendige en vliegende bloem mogen noemen, zoo gelijk is het, eensdeels in schoonheid, eensdeels in korthed van leven, met eenen bloem.

Het heeft een rootachtige bek, is zoet van smaek, en, tot wonder van eenen iegelijk, met de grootste verscheidenheid van kleuren geschaekt.

In *Sina* is zeker vogeltje *Chin* genoemd, wiens slag-veren, met wijn (dees word getrokken uit rijs en *Sampe* genoemd) gemengt, en daer na fijn gestoten, een dodelijk vergif is, door gene artzenye te weder-staen.

In de landfstreke *Xinchenfu* des Landfchaps van *Huquang* hout op den bergh *Lokung* zeker vogel, die noit eenigh geluid geeft, dan tegen den regen-tijdt, tot een voorteken voor de huisfluiden.

In de landfstreke *Kiabingfu* des Landfchaps van *Cbekiang* vangen de Sinesen in den Herfst zekere vogeltjes, *Hoangcio* geheten, die zy in den voorzeiden rijs-wijn leggen, en het geheel jaer door verkopen.

In d'eerste landfstreke *Queilingfu* des Landfchaps van *Quangfi* vallen zeer fraeie en velerlei kleurige vogelen, met schone en zeer fraeie pluimen, die de Sinesen onder de zijdestoffen weven.

In de landfstreke *Kiociangfu* des Landfchaps van *Junnan* heeftmen zwaluwen met kleine en grote witte plekken onder 't lijf.

De Sinesche Artzen weten daer

van een zeer krachtigh oogh-water toe te stellen, tot een genees-middel tegen alle gebreken der oogen.

Ongeloofelijk veel endten zijn in het Landfchap van *Quantung*, door de zonderlinge naerfligh en vaerdigheid der landzaten, in die aen te fokken en te queken. Wel heeftmen die over al in *Sina*, maer nergens zoo overvloedelijk als in *Quantung*.

d'Endten broeien aldaer d'eiren niet uit, gelijk hier te lande; maer de Sinesen steken die in een oven, een weinig warm gemackt; of begravenze onder de mest, by na op een zelve wijze, gelijk men zeit d'Egyptenaers doen.

De Sinesen voeden op hun schepen en vlotten van bamboes-riet hele kooien met endten, die zy aen strand of aen d'oever der stromen brengen, om aldaer, met het aflopen des waters, haer aen en voetsel, als oesters; kreeften en andere spijs, op 't droge strandt te laten zoeken. Verscheide troppen van vele schepen vermengen zich dikwils in 't water en op 't strandt onder malkandre; doch keert ieder trop, tegen den avont, op het geluit van een bekken, daer op geslagen wort, na zijn schip. De Sinesen gebruiken d'endten ook om het onkruit uit de rijs te wieden.

Schier door geheel *Sina* wort zeker vogel gevonden, *Louwa* in 't Sinesch geheten. Dees is wat kleinder, als een gans, en een rave niet zeer ongelijk, met een langen hals en bek, als een arent, op het einde krom om gebogen, met voeten, die van een gans of zwaen gelijk, en een zonderling wijde krop, bequaem ten vischvangst.

Plinius schijnt dezen vogel met een griekschen naem *Onocrotalus* te noemen, (welk zoo veel gezeit is, als trommel des ezels, om zijn schor en yzelijk geluit) en in volgende woorden te beschrijven:

d'*Onocrotalus* hebben de gelijkenis van zwanen, en worden gehouden geheel niet te verschillen, ten zy in der zelve kele zeker slag van een andere lijfmoeder waere. Hier in hoopt het onverzaedelijk gedierte alles te zamen; zulx die van een wonderlijke ruimte is.

Vogel Tungboafung.

Vogel Chin.

Vogel Lokung.

Vogel Hoangcio.

Endten.

Vogel Louwa.